

Nemzetállam és/vagy nemzeti identitás

A nemzetállam és a nemzeti indentitás a XX. század legsúlyosabb kérdése, mégha annak gyökerei a francia felvilágosodásban és forradalomban keresendők is. A kettő ellentéte, vagy éppen összefonódása véres tragédiákat éppen e században okozott.

Annak az elképzelésnek, hogy egy államon belül hasznos, racionálisan indokolt, ha az emberek egy nyelven beszélnek, van ésszerű magva. Nem kell a törvényeket, a rendeleteket, az okmányokat és híreket több nyelven közzétenni. Ezzel idő és pénz takarítható meg, tehát az adófizető polgár terhei csökkenthetők. Ez a doktriner szemlélet nyilvánvalóan a középkori latinitás hasznosságát ismerte föl és annak előnyeit - korlátozott mértékben bár - kívánta alkalmazni egy adott területen, mellyel rendelkezett, s melynek neve állam. Ám a rációnak vannak korlátai, melyeket az emberi méltányosság és empátia, illetve az adott helyzet alkot. Általában: "amilyen mértékkel mértek, nektek is olyannal mérnek."¹ Vagyis: "Amit tehát szeretnétek, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is ugyanazt cselekedjétek velük..."²

A fenti ésszerű célt követte II. József osztrák császár is, amikor a német nyelvet kívánta megtenni birodalma "államnyelvévé". Világosan látjuk, kísérlete kudarcot vallott éppen azért, mert későn látott neki a megvalósításnak. Doktriner elképzeléseinek a közeg, mely fölött uralkodott, már ellenállt és ezzel pont ellenkező előjelű folyamatokat indított el. Azon a kényes geopolitikai területen, mely az Elbától keletre terül el, már kialakulóban voltak a modern nemzetek csirái, s azokat már nem lehetett kigyomlálni. A nemzeti ébredés korszaka Közép-Európában is beköszöntött. A mai szóhasználat szerinti nemzetekről csupán az ezt követő időszaktól kezdődően beszélhetünk. Azután, hogy a nemzeti érzés, vagy identitás - ez a sajátos, irracionális és racionális gyökerekből táplálkozó növény elhintette magvait az emberek szívében és elméjében. Miután egyre több és több ember vérévé vált.

Korábban a vallási hovatartozás, a szociális helyzet és egyáltalán a lojalitási rendszer egészen másképpen tagolta a társadalmat és a nemzettudat mai formája csupán néhány értelmiségi csoport koponyájában

szunnyadt. A vallási ellentétek azonban fokozatosan veszítettek erejükből, a társadalmi mobilitás meg lehetővé tette a betörést a kiváltságosok csoportjába. Sikeresen vehette föl a verseny a nemességgel, mely ezen a területen szinte kizárólagos módon jelentette és képviselte a nemzetet. Az iparosodás, a jómódú polgárság térnyerése, a vállalkozói réteg gazdasági súlyának, műveltségének megfelelő teret indikált magának a társadalmon belül. A többség számára azonban minden mozgás ellenére, az uralkodó iránti lojalitás volt a mérvadó, szinte függetlenül társadalmi helyzettől, vagyontól, anyanyelvtől vagy vallástól. Ezért nem váltott ki különösebb indulatokat, ha egy terület az egyik uralkodó fennhatósága alól a másikéba került át. Azért a 24 szepesi város elzálogosítása 1412-ben sohasem vált lengyel-magyar, vagy lengyel-szlovák viszály forrásává. Igaz, visszacsatolásukra 1772-ben került sor, tehát jóval a modern nemzetévtől kialakulása előtt, s így nem lett belőle tömegindulatokat kiváltó matéria. Házasságkötések, adományok, vesztés csaták nyomán gyakorta kerültek területek mások fennhatósága alá. Az élet szinte változatlanul folyt tovább, csak a lojalitás alanya lett más. Birodalmak duzzadtak, majd soványodtak, határok mozogtak ide-oda anélkül, hogy komoly, tömegméretűnek nevezhető lelki válságot, kollektív veszélyzetettségérzést idéztek volna elő az alattvalókban. Az emberek zöme eltűrte és elfogadta a cserét, jóval inkább gazdasági vagy vallási érdekei motiválták érzelmeiket.

Ezeket az eseményeket, mint sérelmeket már egy későbbi kor, a romantika "fedezze föl" és plántálja korábbi korszakok emberének érzelmvilágába teljesen önkényes módon. Ettől a történelmiellen kolonctól azóta sem tud szabadulni Közép-Kelet-

Európa hátrafelé pillantató legendáriuma. Ez a statikus szemlélet, mely a ma érzelmeit a múltban is fellelhetőnek véli, azáltal, hogy ma már széles néprétegeket érint és szinte mindenkit szembesít vele, tömegméretűvé vált. Ezzel egy új, de annál rázósbabb korszak kezdődött. Megjelent a tömegember és amint Gustav Le Bon a múlt század végén jól segítette, a tömegek fogják irányítani századunk mozgásait. "A tömegeknek mindig jelentékeny szerepük volt a népek életében, de sohasem olyan nagymértékben, mint napjainkban. A mai kor egyik legfőbb jellemvonása, hogy a tömegek tudattalan tevékenysége lép az egyének tudatos tevékenységének helyére."³ A tömegben azonban túlzott és egyoldalú, brutálisan leegyszerűsítő látásmód uralkodik. "Egy csekélyke ellenszenv vagy rosszallás, amelyből az izolált egyénnél alig lesz valami, rögtön vad gyűlöletté fajul a tömeghez tartozó egyénnél.

A tömegérzelmek erősségét (...) fokozza a felclősség hiánya."⁴ Ilyenkor kellene a bölcs politikai egyéniségek, akik megfelelő mederbe és irányba tudják a tömegeket vezetni. De rendszerint nem ez történik. "Eddig, és még nem is olyan régen, a kormányok tevékenysége, néhány író és a kevés számú újság voltak a közvélemény igazi szabályozói. Ma már az írók elvesztették minden befolyásukat, s az újságok csak visszahatnak a közvéleményre. Ami az államférfiakat illeti, távol attól, hogy irányítsanak, a közvéleményt igyekeznek követni. Rettegnek a közvéleménytől, amely nem egyszer a terrorig megy és megfosztja őket minden határozott magatartástól.

Mind nagyobb tért nyer az a törekvés, hogy a tömegek véleménye legyen a politika legfőbb szabályozója."⁵ Száz éve jelentek meg ezek a sorok, de úgy tűnik, mintha szerzőjük ma vetette volna őket papírra.

A korábbi szemléletet az első világháború utalta visszavonhatatlanul a múltba, s azt peccsételte meg igazságtalanságaival a Párizs-környéki békerendszer, mely még egy további, sokkal nagyobb és gyászosabb világháborút készített elő. A Balkánon zajló események mindmáig erre figyelmeztetnek bennünket.

Wilson önrendelkezési jogot hirdetett minden népcsoport számára. Ezt egyszerűen nem lehetett megvalósítani, hiszen az egyes népek nem gettószerű mozaikként éltek egymás mellett, hanem a legtöbb esetben a nyelvhatárok mentén létezett egy hol szélesebb, hol szűkebb, hol markánsabb, hol elmosódottabb sáv, melyben több népcsoport élt egymás mellett, gyakorta kibogozhatatlan vérségi kapcsolatban. Ráadásul úgy, hogy mindennapjaiban két, vagy három nyelvet is használt és ez számára teljesen megszokott és természetes volt, hiszen ezt hozta magával az évszázados szerves fejlődés. Ezt a természetes folyamatot bolygatta meg teljesen mesterségesen és diletáns módon az új, sokszor mesterséges határok születése. Ennek az lett az eredménye - annak ellenére, hogy Nyugat-Európában a fejlődés inkább volt mondható szervesnek és a határok természetes módon alakultak ki az esetek nagy többségében -, hogy Portugáliát kivéve - leszámítva a törpeállamokat -, kontinensünkön nem létezik egyetlen egy, nemzetileg homogén államalakulat. Ez ugyan megkerülhető, illetve szőnyeg alá söpörhető az államnemzet fogalmával, melyet azonban térségünkben, mivel már kiforrott nemzetek élnek egymás mellett, vagy részben egymásba ékelődve, igazából nem lehet semlegesíteni. Szerencsés lehetőség a német, olasz, francia és rétoromán számára, hogy egyformán érezheti magát svájci hazafinak anélkül, hogy

ez számára identitászavarokkal járhatna. Ám ez az államalakulat jóval a mai értelemben vett nemzeté válás előtt lett szuverén országgá. Az egyes népcsoportok képviselői önszántukból alkották meg. Működőképességét az egyenrangúság politikája szavatolja, figyelembe véve az arányokat és sajátos igényeket. A francia példa már kevésbé biztató. A breton, a bretoniak, a baszk ugyanis a francia politikai nemzet tagja. Ez viszont elmossa a határokat a nemzetfelfogások között. De a regionalizáció tág teret nyújt a szabad nyelvhasználat számára. A francia modell hasonlít a leginkább az 1918 előtti Magyarhon gyakorlatához. Ebből azonban a nemzetiségek képviselői nem kértek. De miért feltételezik még ma is egyesek, hogy a szlovákiai magyarok a szlovák politikai nemzet tagjai kívánnak lenni? Hiszen fennáll a veszélye annak, hogy ez a kisebbségek felszámolásához vezető út. A népcsoport beolvadva a politikai nemzetbe, végül is feloldódhat a másik nemzetben, ha a kettő közötti különbség elmosódik, ha nem világos a kettő közötti határ.

Tiszta nemzetállam kialakításához több út vezet, de ma nincs lehetőség ezt humánus módszerekkel megvalósítani az adott realitások közepette. Az egyik leghatásosabb módszer a tömeggyilkosság, "kifinomultabb" formájában az etnikai tisztogatás, mely vegyíti az előbbi tevékenységet a lakhelyről való elűzéssel. Népiertást követtek el a szó legdurvább értelmében a törökök az első világháború idején az örményekkel szemben. Hátborzongató összefüggés, hogy éppen az a Franz Werfel örökölte meg halhatatlan regényében ezt az eseményt, akinek nemzetársai egy részére ugyanez a sors várt 1945 után Cseh- és Morvaországban. A másik radikális megold-

dás a ki- illetve áttelepítés, melynek éhar-cosait nem kell külön bemutatnunk. Ez lett a végzetle számtalan szlovákiai magyarnak is.

Külön kell említenünk, mint speciális esetet a lakosságcsereét. Hogy távoli példával éljünk, az 1923-as lausanne-i konferencia értelmében valósult meg a görög-török lakosságcsere, mely stabilizálta a két ország közötti határt, mégis mindmáig fájó emlékeket fakaszt. De akár cseréről, akár kitelepítésről értekezünk, nem hagyható figyelmen kívül az egyre inkább előtérbe szüremelő kérdés a szudéta-németek eltávolításával kapcsolatban, hogy vajon alapvető emberi jog-e a szülőföldhöz való jog? Joga van-e egy népcsoportnak ősei földjén élni úgy, hogy megőrizhesse nemzeti sajátosságait? Ugyanez a kérdés merül föl az izraeli-palesztin viszonyban is. Ott most az autonómia létrehozása tehet pontot az évtizedes öldöklésre. De ha a válasz nemleges lesz, akkor csupán a fenti embertelen politikai gyakorlatok bármelyike kerül ismét előtérbe.

Leginkább a határmódosítással kombinált ösztönzött lakosságcsereének lehetne egyes esetekben jogosultsága, de ez egyrészt szintén a szülőföld részleges elhagyásával járna, másrészt senki sem veszi magának a bátorságot, hogy határmódosítással álljon elő. Az eredeti Balladur-terv csöndes kimúlása ennek beszédes bizonyítéka. Holott a Szovjetunió és Csehszlovákia megszűnése, de főleg a balkáni helyzet képlékenysége rég megdöntötte a határok megváltozhatatlanságáról hirdetett dogmát. Mégis súlyos traumát jelentenének a területi veszteségek azok számára, akiknek ezt el kellene szenvedniük. Ez pedig mérgezné a szomszédok közötti kapcsolatokat. Persze kérdés, hogy a rendezetlen problémák elodázása alkalmas-e a légkör megnyugtatására. Az ód/kodás érthető. A két világháború közötti határvál-

tozások mindmáig súlyos traumaként élnek és tömegindulatokat gerjesztenek.

De nézzük most az egyik szelídebb formát, a kényszerasszimilációt. Megítélésünk szerint, az asszimilációnak erről a válfajáról csupán a XX. században beszélhetünk, mivel korábban a nemzeti hovatartozás lazább, ködösebb és fejletlenebb volt az első világháborút követő korszakénál. Amíg az egyén számára többé-kevésbé világos, hogy mely nemzetközösség tagja s ezt valamilyen kényszer - legyen az lélektani, gazdasági, vagy éppen jogi jellegű - hatására egy másik tagjává kénytelen nyilvánítani önmagát, akkor beszélhetünk erőszakos beolvasztásról. Korábban a többnyelvű közegben élő egyént nem állították ilyen dilemma elé. Legfeljebb anyanyelvét volt kénytelen bevallani a népszámlálás idején. De hogy e fogalom még ma is sokak számára tisztázatlan kérdés, mutatja a nemzetiségi és anyanyelvi létszám közötti nem jelentéktelen különbség az utolsó csehszlovákiai népszámlálás adatai szerint.

A kényszer hatására megváltoztatott identitás velejárója egy sor keserves és bonyolult folyamat beindulása, mely szorongással, stresszel, esetleg lelkiismeretfurdalással járhat. A mindenki által ismert reszlovákizáció erre kitűnő példa, melynek következményei mindmáig élnek az emberek zsigereiben.

Ez a gyakorlat is kimeríti a genocídium nemzetközileg elfogadott kritériumát, mivel lelki kínnal járt.

A nemzetállam és nemzeti identitás negatív kisebbségpolitika gyakorlása esetén a kisebbségi népcsoportok tagjainál óhatatlanul szembekerül egymással. Az ilyen erőszakos módszerek abból a mítikus elképzelésből merítenek, hogy az egynyelvű ország az ideális megoldás és a boldogulás záloga.

Erre természetesen nincsen semmilyen garancia és a történelem sem igazolta az effajta torz álmokat. Csupán azt lehet elérni az ilyen mesterkedésekkel, hogy az állampolgárok érintett része nem tud tisztességgel lojálissá válni az ilyen országgal szemben. De mivel a hatalom nem minden polgára számára biztosítja az esélyegyenlőséget, korlátozott demokráciát hoz létre. Az így generált folyamat tág kapukat nyit a totalitárius állami berendezkedés számára, melyre a többség is ráfizet. A többség a kisebbség túszává válhat. A cseh-német viszony rendezésének nehézségei intő példaként tornyosulnak minden ilyen kísérlet elé. Holott a mai Cseh Köztársaság voltaképpen majdnem teljes mértékben nemzetileg homogén. Mégsem tud megszabadulni a múlt tisztességtelen gyakorlatától. Nem képes bevallani múltját.

Kiutat jelenthetne az etnikailag semleges állam eszményképének a fokozatos megvalósítása. De vajon melyik nemzete e régióknak felkészült erre a megoldásra? A szlovák nemzetről ez jelenleg aligha mondható el. Az autonómiák kérdése szintén minduntalan teljes elutasításba ütközik ugyanúgy, mint a társnemzeti koncepció elfogadása. A nemzetközi közeg sem hajlandó még most észrevenni, hogy az egyén autonómiája csonkul, ha nem kapaszkodhat meg a kollektív jogok által nyújtott hálóba. Az egyházi autonómiák létezése, mely ma már alig irritál bárkit is, erre pozitív analóg példákkal szolgál.

A többség kollektív jogokat gyakorol az élet minden területén anélkül, hogy ennek

tudatában lenne. A kisebbségi jogoknak is csupán csoportos léptékben van értelmük. Egy ember önmagában nem tud mit kezdeni az individuális jogokkal. Az egyén élete csak így tud kiteljesedni, így tudja megőrizni integritását, nemzeti identitását, hiszen társas lény.

A jelenlegi oroszországi folyamatok még inkább rá kellene hogy ébresszenek bennünket arra a sanyarú történelmi tapasztalatra, hogy Közép-Európa szétszabdálása apró államokra, csupán a mindenkori agresszoroknak nyújtott könnyű zsákmányt, akármilyen eszmerendszerre hivatkoztak. A pánszlávizmus, a kommunizmus és a nemzeti szocializmus csak a hatalmi étvágynak leplezésére szolgáltak.

Humánus kiutat a pozitív politikai gyakorlat nyújthat. Ma úton-útfélen hivatkoznak az európai hagyományokra, melyek alaprétegét épp a kereszténység eszméi alkotják. Ne csak hivatkozási alapnak használjuk őket, hanem váltsuk valóra a tanítást: "Jaj azoknak, akik jogtalan rendeleteket hoznak..."⁶ Mert minden dübörögve menetelő csizma és véráztatta köpönyeg elég, és tűz martaléka lesz."⁷

Jegyzetek:

1. *Máté evangéliuma* 7:2
2. 7:12
3. *Gustave Le Bon: A tömegek lélektana, Franklin Társulat, Bp. 1920², 1.0.*
4. 43.0
5. 140.0
6. *Ézsaiás Könyve* 10:1
7. 9:4